

Átértékelt és újraírt történelem: a finn–szovjet „téli háború”

Gondolatok két könyv kapcsán

Zimnyaja vojna 1939–1940. Knyiga pervaja: Polityicseskaja isztorija. [otv. red.: Rzsesevszkij, O. A. – Vehviläinen, O.] Nauka, Moszkva 1999. 381 old.

Zimnyaja vojna 1939–1940. Knyiga vtoraja: J. V. Sztalin i finnszkaja kampanyija. (Sztyenogramma szovescsanyija pri CK VKP(b)). [otv. red.: Kulkov, Je. N. – Rzsesevszkij, O. A.] Nauka, Moszkva, 1999. 293 old.

1999. november 30-án volt 60 éve, hogy a Szovjetunió hadüzenet nélkül megtámadta Finnországot. A fegyveres konfliktus „téli háború” néven vonult be a történetírásba és a köztudatba. A néhai Szovjetunióban a téma pusztá felvetése ideológiai relevanciával bírt, így a történettudományi értelmezések is a „barát–ellenség” választóvonal mentén íródtak. Ezért nem is csoda, hogy a számos közösen rendezett konferencián a finn és a szovjet történészek között nem alakulhatott ki érdemi vita a két szomszéd több évszázados közös történelmének olyan neuralgikus pontjairól, amelyek közül a „téli háború” csak az egyik toposz volt. Az „egymás mellett való elbeszélésnek” az ideológiai megfontolások mellett volt egy sokkal komolyabb oka is: a szovjet levéltárakban ezek az anyagok nem voltak hozzáférhetőek.

Az 1980-as évek végének politikai reformhangelata a kritikai attitűdöt bátorította a szovjet történetírásban. Ennek során kezdődött el a finn–szovjet háború históriájának átértékelése is. Az ideológiai és politikai argumentumokat fokozatosan felváltották a megnyíló levéltárak dokumentumainak ismeretén alapuló következtetések.

A változások természetesen felkeltették a finn történészek érdeklődését is, és az ennek jegyében megrendezésre került szemináriumra meghívták szovjet kollégáikat is. A Tamperei Egyetemen 1989 novemberében összegyűlt kutatók elhatározták, hogy kidolgoznak egy közös kutatási projektet a „téli háború” történetének feltárására. A cél az volt, hogy a kutatási eredményeket egységes tartalommal és – ha lehetséges – azonos időpontban tegyék közzé mindkét országban. A rendszeres időközökben megrendezett szemináriumokon kialakult dialógus sokkal produktívabb volt, mint a korábbi időkben. Ennek bizonyítéka az a két kötetes munka, amely 1999-ben jelent meg Moszkvában: Az első könyv a „téli háború” politikatörténetét dolgozza fel (Zimnyaja vojna 1939–1940, Knyiga pervaja). A második kötet egy forráspublikáció, amely a téli háború tapasztalatait megtárgyaló ülések (1940. április 14–17.) gyorsírással rögzített jegyzőkönyvét tartalmazza (Zimnyaja vojna 1939–1940, Knyiga vtoraja). Ez utóbbit az Orosz Tudományos Akadémia Egyetemes Történeti Intézete és az Oroszországi Szövetségi Levéltári Szolgálat gondozta.

Mielőtt rátérnénk a kiadvány rövid ismertetésére, csak nagy vonalaiban szeretném áttekinteni a finn–orosz kapcsolatokat alakulásának történetét, illetve az utat, amely a „téli háború”-hoz vezetett.

A finn–orosz kapcsolatok alakulása 1917-ig

A svéd korszak

A mintegy 600 évig tartó svéd fennhatóság ideje alatt a finnek nem rendelkeztek önálló állami léttel, ezért finn–orosz kapcsolatok diplomáciai, nemzetközi jogi vagy

bármilyen más (államközi) szinten nem léteztek.

Az érintkezés két lényeges formáját azonban mégis érdemes megemlíteni. Erre az egyik „lehetőséget” a svéd–orosz háborúk szolgáltatták, és az ilyen típusú találkozásokra adott elegendő alkalmat a történelem. A másik, békésebb érintkezési formát egyrészt a kereskedelem jelentette, amely az Európára történő „ablaknyitás” után jelentős mértékben fellendült. Szent-Pétervár fejlődésével pedig megjelentek és szívesen fogadott jövevények voltak a birodalmi központban munkát vállaló hivatalnokok és katonatisztek, akik a társasági életbe bekapcsolódva nemcsak a nyugat-európai kultúrával őrizhették meg a kapcsolatukat, hanem az orosz kultúra bizonyos szegmenseivel is megismerkedhettek.

Finnország mint az Orosz Birodalom része

A napóleoni háborúk egyik folyománya-ként Svédország kénytelen volt jelentős területeket átengedni keleti tartományaiból Oroszország számára. Az elcsatolt közigazgatási egységeket a cár nem vonta az orosz államigazgatás közvetlen joghatósága alá, hanem létrehozta a „Finn Nagyhercegséget”. A jelentős autonómiával rendelkező Finnországban (egészen függetlenné válásáig) életben maradtak a svéd törvények, saját Diétával és helyi adminisztrációval rendelkezett, amelynek élén a cár-nagyherceget képviselő főkormányzó állt. A finn–orosz kapcsolatok történetében új fejezet kezdődött.

Az 1809-től 1917-ig terjedő, ún. „orosz időszak” meghatározó a széles értelemben vett modernizáció szempontjából: ekkor teremtődtek meg az alapjai annak, hogy egy hosszú de egyenletes fejlődés eredményeként Finnország kiemelkedjen az európai perifériából és felzárkózzon a világ legfejlettebb országai közé. Hogy ez mennyiben „köszönhető” az Orosz Birodalmon belüli speciális státuszának, és „mi lett volna, ha” a finnek a svéd király alattvalói maradnak – ezek a kérdések a történettudomány számára megválaszolhatatlanok.

Az egyértelműen negatív „skandinávista” alapállással szemben a finn–orosz együttélés előnyeit és hátrányait kritikusan, de árnyaltabban értékelő történészek szerint 1809-ben a porvoo-i Diétán létrejöttek az autonóm finn állam alapjai. A cár fennhatóságát elfogadó, belügyeit önállóan intéző Finn Nagyhercegségben nemzetállami keretek között fejlődhetett a kétnyelvű finn kultúra, valamint a nemzetgazdaság. Ez azt jelenti, hogy a Kelet és Nyugat határán fekvő Finnország úgy használta ki a köztes helyzetéből eredő gazdasági előnyöket, hogy eközben megőrizte a nyugati kultúrával való kapcsolatát és skandináv társadalom-szerkezetét. A békés korszak vége felé megnyilvánuló (nyelvi, jogi, adminisztratív, katonai és gazdasági) russzifikáló törekvések végső soron sikertelenek maradtak, sőt 1906-ban a cár általános választójogon alapuló parlamenttel ajándékozta meg a már nem annyira lojális, de a birodalomból ekkor még kiválni nem akaró finn alattvalóit.

Hogy aztán a finn politikai elit 1917-ben mégis a teljes szuverenitás útját választotta, az sokféleképpen magyarázható, de ez a svéd állam részeként nem következhetett volna be – mondják azok, akik azt vallják, hogy az orosz periódus visszaesést jelentett a finn történelemben, ahhoz képest, ahogyan Svéd-Finnországgént fejlődhetett volna.

A két világháború közötti finn–szovjet kapcsolatok

„Vörösök” és „fehérek”. Nemcsak a különféle orosz politikai áramlatok számára volt elfogadhatatlan a Birodalom területi egységének megbontása, hanem sokáig a finn politikai elit sem gondolkodott egy önálló Finnország létrehozásában. A cár lemondatása, továbbá az Ideiglenes Kormány rugalmatlan politikája olyan változásokat indukált a finn közjogi gondolkozásban, amelynek eredményeként egyre inkább a teljes állami szuverenitás elnyerésében látták a garanciát a finn nemzeti lét fenntartására. A bolsevik forradalom paradox módon segítette a meghatározó finn politikai erőket az „autonómia vs. függetlenség” di-

lemma eldöntésében: egyrészt a nemzeti önrendelkezés elvének propagandájával, másrészt azzal a riadalommal, amelyet hatalomra jutásuk Finnországban (és Európaszerte) keltett.

A függetlenségét Leninék kezéből elnyerő Finnországban polgárháború tört ki, melynek közvetlen kiváltó oka az 1918. januári szociáldemokrata puccs volt. A bolsevikok rosszállását kiváltva, a finn „Tanácsköztársaság” nem tekinthető szovjet típusúnak, és nem a proletariátus diktatúráját célozta megvalósítani. A szintén polgárháborút folytató szovjethatalom nemhogy segíteni nem tudta finn elvtársait, hanem arra kényszerült, hogy a breszt-litovszki béke értelmében vonja ki csapatait Finnországból. Ennek ellenére a véres leszámolással végződő belháborúban győztes „fehérek” legitimációjának egyik alapköve volt, hogy felszabadították országukat az orosz-bolsevik uralom alól. Ezzel párhuzamosan a politikai szocializáció formális és informális csatornáin beindult az oroszgyűlölet szítása.

A politikai russzofóbiának Finnországban nem voltak számottevő hagyományai, ezért ezt a szociálpszichológiai célokat szolgáló ellenségképet újra kellett teremteni a formálódó kollektív finn nemzeti tudat számára. Azt a történelmi példákkal alátámasztott félelmet erősítette a finnekben, hogy az orosz a finn ősellensége, aki mindig is a pusztulásukra tört.

A kezdetektől fogva rossz finn–szovjet viszonyt tovább terhelte a finn szélsőjobboldali szervezetek lármás nacionalizmusa és dühödt szovjetellenessége. A legszélsőségebb programok úgy ábrázolták Finnországot, mint végvárat Európa peremén, melynek feladata egyrészt a nyugat civilizáció védelme a barbár Kelettel szemben, másrészt nemzeti küldetésének megvalósítása „Nagy-Finnország” létrehozásával.

A félelem öröksége

A szent-pétervári hölgyek nem tudnak nyugodtan aludni a finn határ közelsége miatt. Így hangzik a Nagy Péternek tulajdonított mondás, amellyel Wyborg (Viipuri) elfoglalását indokolta.

Finnország Svédországtól való elcsatolása után nem volt orosz stratégia, aki komolyan számolt volna azzal, hogy a finnek megtámadnák Oroszországot. (Ez vonatkozik a két világháború közötti időszakra is.) Az orosz védelmi doktrína nyugati hatalom támadásával számolt, amely – a svédekhez hasonlóan – felvonulási területként használná Finnországot. Sokak szerint ez a félelem volt az alapmotívuma annak, hogy 1809-ben Oroszország nem elégedett meg a Finn-öböl északi része fölötti ellenőrzéssel, hanem az egész országrészt annektálta.

A fenti gondolattal rokon az a magyarázat, miszerint a finn eset önmagában nem, csak egy átfogó védelmi politika részeként értelmezhető, melyet az európai Nyugathoz való ambivalens orosz viszony, azaz a „felzárkózni vagy elzárkózni?” kérdése motivált. Ennek eredménye egy Birodalmon belüli ütköző zóna, az ún. „határországok” láncolata, amely Finnországtól Besszarabiáig terjedt, a Baltikumot és Kongresszusi Lengyelországot is magában foglalva. Az ellentmondásos viszonyulás másik oldalán – érvelnek a magyarázat hívei – a cárizmus „kísérletezett”: a határországok megőrizhették nyugatias társadalomszerkezetüket, politikai intézményeiket, vallásukat és szokásaikat. Így mintegy laboratóriumi körülmények között tanulmányozhatták az Oroszország Nyugathoz való felzárkózását óhajtók, hogy melyek azok az államszervezési elvek és megoldások, amelyek a birodalmi viszonyokra adaptálhatók.

Könyvtárnyi elemzés született a forradalom előtti és utáni Oroszország összehasonlításáról. A hagyományok, a (birodalmi) reflexek, a determinánsok hosszú sorából azt hiszem, hogy a félelem pszichózisa („ostromlott erőd”) az, amely az egyik leg súlyosabb örökségként nehezedett a Szovjetunióra. A proletár világforradalom késett, a szovjet modernizációs kísérlet nemzetközi környezete a régi beidegződések felerősödését segítette.

Az „ősellenség”-hez, azaz a Németországhoz való viszony feszültebbé vált Hitler hatalomra jutása után, és ez kihatott a szovjetek finnek iránt táplált gyanakvására is. A „kollektív biztonság” megteremtése érde-

kében tett lépések egyike a szovjet–német szerződés volt az érdekszférák felosztásáról. Ha felidézünk a Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékát, megint csak azt láthatjuk, hogy Finnország esete nem egyedi: a Szovjetunió a cári Oroszország nyugati határvidékén elhelyezkedő ütköző zónát kérte és kapta „vissza”.

Az 1939-es év során lefolytatott szovjet–finn tárgyalások, amelyek segítségével Finnországot is be akarták illeszteni a „kollektív biztonság” rendszerébe, nem vezettek eredményre: a tárgyaló felek álláspontjának merevsége és az egymással szemben táplált bizalmatlansága lehetetlenné tették a diplomáciai megoldás megtalálását.

Határkorrekció vagy a forradalom exportja?

Mint az a téma iránt érdeklődők számára ismert, a szovjetek 70 kilométerrel szeretnék volna hátrébb tolni a határt a Karél földszoroson, valamint stratégiaileg fontos szigeteket béreltek volna támaszpontok létrehozása céljából. A Leningrád védelme érdekében tett határmódosítást karéliei területekkel kompenzálták volna.

A finnek számára ezek az ajánlatok elfogadhatatlanok voltak, mert a szemükben mind a területcsere, mind a támaszpontok létrehozása a semlegességi politika feladásával járt volna együtt.

A tárgyalások utolsó szakaszában megtörténtek az előkészületek Moszkvában arra, hogy katonai erő alkalmazásával érvélték el azt, amit a tárgyalóasztal mellett nem sikerült. A háború megindításához az a koholt vád szolgált alapul, hogy a finn tüzéség lőtte a szovjet oldalon fekvő Mainila falut, s az incidensnek halálos áldozatai is voltak.

A szovjet propagandagépezet működésbe lendült. Az újságok haragos hangulatú, „spontán” munkásgyűlésekről számoltak be, ahol a munkápad mellől az értekezletekre sereglett dolgozók követelték a „háborús gyűjtogatók” megleckéztetését és a „finn proletariátus felszabadítását”. S hogy ez utóbbi nem csupán propagandisztikus szóvirág volt, mi sem bizonyítja jobban,

hogy az első „felszabadított” finn faluban, Terijokiban, O. V. Kuusinen vezetésével bábkormányt alakítottak a szovjetek. A háború második napján létrejött „Finn Demokratikus Köztársaság” kormányát a finn nép kizárólagos képviselőjének ismerték el Moszkvában, barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek vele, valamint a területcsérés határmódosításban és a támaszpontok létrehozásában is meg egyeztek.

A háború azonban kínos meglepetéseket tartogatott szovjetek számára, ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

a) a villámháborús tervek nem váltak valóra,
b) a finnek nemzeti egységbe tömörültek az agresszorral szemben.

A háború elhúzódása gyakorlatilag mindenkit meglepett: a finnek és az események alakulását árgus szemekkel figyelő nyugati hatalmakat is. Senki nem számított rá, hogy a finnek ilyen sokáig képesek ellenállni (ők maguk sem), és hogy a Vörös Hadsereg ennyire felkészületlenül bocsátkozott fegyveres konfliktusba. Egyes katonai elemzők egyenesen félrevezető manővernek vélték a szovjet alakulatok tehetetlenségét.

Az 1940. március 12-én megkötött moszkvai béke után a finnek elkeseredését nemcsak az elcsatolt területek nagysága fokozta, hanem azzal is számot kellett vetniük, hogy honvédő harcukban gyakorlatilag magukra maradtak: a ígért és kapott nyugati segítség között óriási volt a különbség.

Első könyv: a háború politikátörténete. A tanulmánykötet négy nagy blokkra osztva tárgyalja a „téli háború” politikátörténetét.

Az első tematikai egység a nemzetközi helyzetet és a finn–szovjet kapcsolatok alakulását tárgyalja. Emellett egy-egy tanulmány taglalja a szovjet külpolitikai kurzus alakulását, illetve a háború előtti finn külpolitika fordulópontjait.

Az 1939-es tárgyalások diplomáciai csatározásait mutatja be a következő blokk, amelyben kimerítő részletességgel tárják eléink a tanulmányok szerzői azt a folyamatot, amelynek végén a szovjet vezetés úgy

döntött, hogy jogosnak vélt érdekeinek fegyverrel szerez érvényt.

A harmadik fejezet a *Háború és politika* címet viseli. A harci események első szakaszának leírását a Terijoki-kormány tevékenységének bemutatása követi, új dokumentumok segítségével. Ezután következik a Finnországnak nyújtott külföldi segítségről írt dolgozat, amelyből ismertté válnak a szovjet propaganda által terjesztett és a valóságos számadatok. A háborús időszak finn, illetve szovjet gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainak elemzésével teszi árnyaltabbá a képet két tanulmány.

A háború menetében fordulatot hozó hadi eseményeket és a békekötéshez vezető, a finnek számára igen gyötrelmes utat mutatják be az utolsó rész tanulmányai.

Második könyv: Sztálin „téli háborúja”. Az Összoroszági Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának ülésein készült jegyzőkönyv szintén azon dokumentumok közé tartozott, amelyet sokáig nem olvashattak a kutatók. A levezetőelnökök szerepe igen formális volt, Sztálin viszont gyakran közbeszólt, megszakítva a referálókat: kérdezett, tanácsokat adott, viccelt vagy éppen megkorholta valakit.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint, a különböző fegyvernemi parancsnokok kemény kritika alá vették a Vörös Hadsereg felkészültségét, fegyverzetét, az általa használt haditechnikát, stratégiáját és taktikáját. Ezt a nyíltságot bátorította Sztálin is olyan közbevetéseivel, mint például: „Itt az igazat kell mondani!” vagy: „Mit javasol, hogyan lehet jobbítani ezen?”; „Mi magunk is hibásak vagyunk ebben.” Gyakran és ellentmondásosan emlegette a polgárháborús idők tapasztalatait: vagy mint követendő, vagy mint elvetendő példaként.

A hetedik ülés végén Sztálin ragadta magához a szót és hosszan összegezte a háború tanulságait. Jól döntött a kormányzat és a párt, amikor Finnország megtámadása mellett határozott – adott helyeslő választ az önmaga által feltett kérdésre –, mert a háború elkerülhetetlen volt. A háborút szükségesnek ítélte, mert a békés tárgyalások nem vezettek semmilyen eredményre,

és nem sikerült Leningrád biztonságát garantálni. A város nemcsak azért fontos, mert a hadiipar 30–35%-a ott helyezkedik el és nagymértékben függ tőle a haza biztonsága, hanem azért is, mert Leningrád az ország második fővárosa. Ha az ellenség, tételezzük fel, elfoglalná Leningrádot – szól Sztálin érvérelése – és alakítana ott egy burzsoá-fehérgárdista kormányt, az egy nagyon komoly kiinduló bázist képezne a szovjet-hatalom elleni polgárháborúban.

Ebben a két lényeges pontban ragadható meg a város védelmi és politikai jelentősége – Sztálin szerint. Ezért tehát világos, hogy amikor a tárgyalások nem vezettek eredményre, hadat kellett üzenni Finnországnak, hogy katonai erő segítségével legyen biztosítva a város és egyszersmind az ország védelme is.

Ez után Sztálin ismételtelen feltette a kérdést, hogy nem sietett-e a szovjet állami és pártvezetés a hadüzenettel, miért éppen november végén, december elején történt mindez, nem kellett volna 2–3 hónapot várni, és jobban felkészülni a háborúra? Nem, a párt és a kormány helyesen hozta meg döntését, annak ellenére, hogy a hadsereg felkészületlen volt a finn viszonyok közötti hadműveletekre. A döntés azonban nemcsak rajtunk múlott – mondta Sztálin –, hanem mindenk fölött a nemzetközi helyzeten: ott, Nyugaton a három nagyhatalom egymás torkánan esett, és nekünk akkor kellett Leningrád biztonságáról döntenünk, amikor az ő kezük meg volt kötve. Politikai rövidlátásra vallott volna, ha ezt az alkalmat nem használták volna ki.

A szovjet diktátor ezek után áttért a katonai események értékelésére. A katekizmus-formát megtartva feltette a kérdést: jól történt-e a csapatok felállítása, helyesen lettek-e a csapásirányok megválasztva? Természetesen itt is pozitív a válasz: „igen”, a legfelsőbb döntéshozók ebben a kérdésben sem tévedtek. A legfontosabb terület a Karél földszoros volt, Leningrád biztonsága miatt, mert tudtuk – mondta Sztálin –, hogy a finneket támogatja Franciaország, Anglia (és titokban támogatják a németek is), támogatják még a svédek, a norvégok, Amerika és Kanada.

Oroszország többször vezetett háborút Svédország ellen, de I. Péternek és II. Katalinnak is sok idejét vette el a kevéske eredménnyel járó hadakozás, míg nem I. Sándor el nem foglalta Finnországot. Ezeket a nehézségeket a szovjet hadvezetésnek is figyelembe kellett vennie. És itt, áttérve a Vörös Hadsereg teljesítményének az értékelésére, az előző ülések negatív kritikáit teljesen figyelmen kívül hagyva, Sztálin a következőket mondta: „... csapataink jól harcoltak, szétverték a finneket [...] A háború kezdetétől fogva két kérdést állítottunk a finnek elé: választatok a kettő közül egyet – vagy nagy engedményeket tesztek, vagy porrá zúzunk benneteket és megkapjátok Kuusinen kormányát [...]. Így beszéltünk a finn burzsoáziával. Ők az engedményeket részesítették előnyben, hogy ne lehessen népi kormány. [...] Elégé komoly engedményeket kaptunk, amelyek teljességgel garantálják Leningrád biztonságát ... [...] A háború 3 hónap és 12 nap alatt befejeződött, de csak azért, mert a hadseregünk jól dolgozott, és azért, mert a politikai választás, amit finnek elé állítottunk, helyesnek bizonyult.” (275.)

Akkor mégis mi az oka annak, hogy a háború elején csapataink és a parancsnoki állomány nem tudtak alkalmazkodni a finn viszonyokhoz? – tette fel a kérdést Sztálin. A baj az volt – szól a válasz –, hogy mindenki elhitte, a Vörös Hadsereg legyőzhetetlen, pedig ilyen hadsereg sohasem volt a történelemben. Éppen ez, azaz a polgárháború hagyományainak és tapasztalatainak kultusza, amely megfosztotta az embereket attól a pszichológiai lehetőségtől, hogy minél gyorsabban áthangolódjanak a modern hadviselés új módszereire. A parancsnokok közül Sztálin sokakat megdicsért, de volt, akiket elmarasztalt a fenti értelemben: hiába jó harcos, hiába kapta meg a polgárháború hőse kitüntetését, ha a tradíciók fogja, akkor nem tud megújulni.

A megújulás alatt, a modern háború jellemzői alatt Sztálin első helyen a tüzérség tömeges bevetését értette. („A modern háborúban a tüzérség az Isten.”) Nem kell sajnálni a muníciót, nem szabad vitatkozni arról, hogy célra tüzeljenek-e vagy záró tűz

alá vegyék-e az ellenséges állásokat: minél több lőszer kell az ellenségre kilőni, és állandó nyugtalanságban kell tartani.

A második legfontosabb dolog a légi erő. Sztálin szerint a modern háborúban repülőgépeket kell bevetni annak, aki győzni akar, és nem szabad spórolni a bombákkal. Nem számít elvtársak – mondta –, ha több bombát kell ledobni az ellenségre, és fenekestől fel kell forgatnunk a városaikat, ha ez az ára a győzelemnek. Ha több lőszer és több bombát használunk, akkor kevesebb lesz az emberveszteségünk.

A tankokat harmadik helyen említette Sztálin, mint amelyek tömeges bevetése döntő befolyással van a háború végkimenetelére, negyedik helyen pedig az aknavetőket emelte ki, majd pedig az automata kézi fegyvereket. Az általa felsorolt fegyverek mindegyikében – bár ezt a kifejezést nem használta – a tömegpusztító erőt értékelte.

A modern háború követelményeihez azonban fel kell nőnie a parancsnoki stábnak és a sorállománynak egyaránt. Ennek eléréséhez pedig jó politikai munkásokra van szükség. A Vörös Hadsereg fiatal hadsereg, és legyőzhetetlennek hiszi magát. A finn harcmezőkön megedződött sereg már nem az, mint ami novemberben volt, időközben modern hadsereggé vált. Ezzel szemben a finn hadsereg nem nevezhető modern hadsereggé, mert túlságosan passzív a védekezésben, beásta magát, és ki nem mozdulna a védelmi vonalak mögül. Az a hadsereg, amelyet védekezésre treníroztak ki és nem támadásra, az nem modern hadsereg.

„Az a kérdés, hogy mi kit győztünk le? Azt mondják, hogy a finneket. Nos, természetesen, a finneket győztük le. De nem ez a legfontosabb ebben a háborúban. A finnek fölött diadalmaskodni nem egy nagy feladat. Természetesen nekünk le kellett győzni a finneket. Mi nemcsak a finneket küzdöttük le, hanem az ő európai tanító-mestereiket is: legyőztük a német védelmi technikát, legyőztük az angol védelmi technikát, legyőztük a francia védelmi technikát. Mi nemcsak a finneket győztük le, hanem Európa élenjáró államainak technikáját is. De nemcsak az élenjáró európai hatalmak technikáján kerekedtünk fölül, ha-

nem azok taktikáján és stratégiáján is.” (282.)

Sztálin zárszavát óriási ovációval fogadták a jelenlévők, felállva tapsolták és éltették a szovjet párt vezérét. G. I. Kulik tüzérparancsnok, (akit később, 1950-ben koholt vádak alapján kivégeztek) kinyilvánította, hogy a „Nagyvezér” minden szavát a lelükben, a vérükben és bolsevik öntudatukban fogják hordozni. Azok a katonai vezetők ünnepelték viharos tapsal Sztálin szemfényvesztő summázatát, akik harctéri tapasztalataik alapján a korábbi napokban komoly kritikával illették a Vörös Hadsereg teljesítményét a finnországi hadjáratban. Pedig a jelenlévők többségének – ha a számszerű adatokat nem is ismerhették – kellett hogy legyen elképzelése a veszteségek nagyságrendjéről.

Összesen 131 476 szovjet katona nem tért haza a háborúból, ha beleszámítjuk a „harc cselekményekben eltűnteket” és a sebesüléseikbe behaltakat is. A finneknek 66 400-an estek el. Körülbelül 6000-re tehető a fogságba esett vörös katonák száma, ebből 5572-en tértek haza, s kerültek azonnal olyan elkülönítő táborokba, amelyeket az „államellenes bűnözők” számára hoztak létre. Innen a kihallgatások után a sebesülten fogságba esettek hazamehettek. 350 körül van azok száma, akiket halálra ítélték és kivégeztek. 4354 volt hadifoglyot 5-től 8 évig terjedő munkatáborra ítélték, ahol rájuk is az idő előtti halál várt.

Az ülészak utolsó napjára időzített „szintézis” tehát – már csak a veszteségek tükrében is – híján volt minden racionális megfontolásokon alapuló kritikának. Sztálin – önmaga felelősségét is takargatva – félresöpörte az elmúlt napok folyamán a fegyvernemi parancsnok által összegyűjtött kri-

tikai elemeket, és a hadvezetés nyakába varrta a vereséggel felérő győzelmet: elbizakodottságukban megelégszenek az elavult polgárháborús tapasztalatokkal, nem ismerik a modern háború követelményeit, továbbá hiányoznak a modern tömegpusztító fegyverek.

Ha viszont csak a beszédet lezáró végső következtetésig tekintjük át Sztálin előadását, akkor helye van annak az érvelésnek is, miszerint a diktátor a saját szempontjainak érvényesítésére törekedett, és az ő értelmezése is tartalmazott innovatív kritikai elemeket, amelyek két fő pilléren nyugodtak:

„Elméleti” sík: szemléletváltás és egy paradigmátikusan új katonai doktrína felállítás a modern hadviselésről.

„Alkalmazott” sík: a modern háború megvívásához hiányzó tömegpusztító technikát hadrendbe kell állítani.

Beszéde legvégén azonban Sztálin olyan konklúzióra jutott, amely nemcsak a katonai vezetők által megfogalmazott bírálatokkal nem rímelt, hanem önmagával is ellentmondásba keveredett akkor, amikor azt állította, hogy a Szovjetunió nem pusztán a finneket győzte le, hanem szétzúzta az őket támogató Nyugat haditechnikáját, taktikáját és stratégiáját.

Bihari Mihály, amikor a politikai rendszerek tanulási és megújulási képességét elemzi a *Politológia* című könyvben (1998) az „életképtelen társadalmak” kifejezést használja, és idesorolja a diktatórikus szocializmusok mindegyikét. Az itt ismertett forrás – minden más borzalmas vonásán túl – ennek a tételnek a bizonyítására is alkalmas dokumentum.

Gombos József